

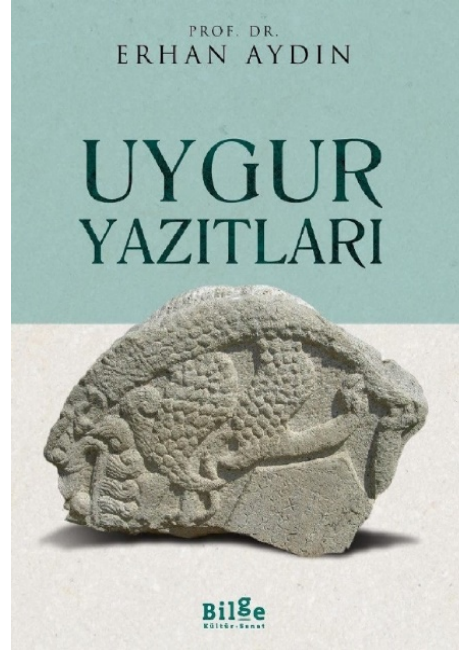
Erhan Aydın (2018), **UYGUR YAZITLARI**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 237 s.

Esin AĞCA*

Eski Türkçe alanında, özellikle de Türk runik harfli yazıtlar ile ilgili kadar pek çok çalışması bulunan Prof. Dr. Erhan Aydın'ın başlıca eserleri arasında, *Şine Usu Yazıtı* (2007), *Türk Runik Kaynakçası* (2008), *Uygur Kağanlığı Yazıtları* (2011), *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)* (2012), *Eski Türk Yer Adları* (2012), *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları Ve Irk Bitig* (Rysbek Alimov ve Fikret Yıldırım ile) (2013), *Qedimki Türk Yeziqidiki Taş Pütükler* (Erkin Ariz ile) (2016) sayılabilir. Aydın'ın son çalışması olan "Uygur Yazıtları", 2018 yılında İstanbul'da Bilge Kültür Sanat tarafından yayımlanmıştır.

Eserin içeriğiyle ilgili ayrıntılara geçmeden evvel Uygurlardan kalan Türk runik harfli yazıtların hangileri olduğu konusundaki görüşlere yer vermek faydalı olacaktır. Örneğin, Osman F. Sertkaya; *Tes, Terh/Taryat, Bayan Çor/Moyun Çor (Şine Usu), Hoytu-Tamur, Karabalgasun (Orhun III), Üç Köşe (Gurvaljin)* ve *Somon-Tes* yazıtlarını Uygur yazıtları içerisinde değerlendirir (1998). Á. Berta; *Tes, Taryat, Şine Usu* ve *Suci* yazıtlarını Uygur dönemi yazıtları olarak ele alır (2004). Ahmet B. Ercilasun ise *Tes, Taryat, Şine Usu, Somon-Servey, Suci, Karabalgasun Bitigleri, Ar Hanin, Gürbelcin, Somon-Tes* ve *Mutrın Temdeg* yazıtlarını Uygur dönemi yazıtları içerisinde değerlendirir (2006). C. Alyılmaz, *Tes, Taryat, Şine Usu, Karabalgasun I, II, III* ve *Mutrın Temdeg* yazıtlarının yanı sıra *Gürbelcin (Gurvaljin-uul)* yazıtında yer alan iki Uygur damgasından hareketle bu yazıtı da Uygur yazıtları arasında sayar (2005). O. Mert ise, *Tes, Taryat, Şine Usu, Karabalgasun I, II, III* ve *Mutrın Temdeg* yazıtlarını Uygur yazıtları arasında gösterir (2009). Hatice Ş. User, *Tes, Taryat, Şine Usu* ve *Suci* yazıtlarını Türk runik harfli Uygur yazıtları olarak ele alır.

Erhan Aydın, *Uygur Kağanlığı Yazıtları*¹ (2011) adlı eserinde *Tes, Tariat* ve *Şine Usu* yazıtlarının runik metin, yazı çevrimi (transkripsiyon) ve aktarma hâlinde ele almış;

* Öğr. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir / TÜRKİYE. E-posta: esinagca@gmail.com ORCID No: 0000-0003-1678-1422

¹ Aydın, Erhan (2011), *Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya, 196 s. Eserin tanıtması metni için bk. Yıldız, Hüseyin (2012), *Köktürk Harfli Uygur Bitigleri Üzerine İki Yeni Eser*, Dil Araştırmaları, Sayı: 10 (Bahar 2012), s. 192-197.

Karabalgasun I, II, Gürbelcin ve Hoyto Tamir yazıtlarının da Uygur Kağanlığının yazıtlardan sayılabileceğini ifade etmiştir. Son çalışması olan “*Uygur Yazıtları*” adlı eserinde ise Aydın, diğer eserinden farklı olarak, Türk runik harfli Uygur yazıtlarını şu şekilde tasnif eder: *Tes* (Mo 11), *Tariat* (Mo 12-13), *Şine Usu* (Mo 14), *I. Karabalgasun* (Mo 16), *Hoyto-Tamir* (Mo 25-45), *Sevrey* (Mo 18), *Xi’an* (Karı Çor), *Suci* (Mo15), *II. Karabalgasun* (Mo 17), *Arhanan* (Mo 22), *Gurvaljin-uul* (Mo 64). Aydın ayrıca bunlardan *Tes*, *Tariat*, *Şine Usu*, *I. Karabalgasun*, *Hoyto-Tamir*, *Sevrey* ve *Xi’an* (Karı Çor) yazıtlarını kesin; *Suci*, *II. Karabalgasun*, *Arhanan* ve *Gurvaljin-uul* yazıtlarını ise şüpheli olarak değerlendirmek istediğini ifade eder. Aydın’a göre, *Tes*, *Tariat*, *Şine Usu* ve *I. Karabalgasun* yazıtları, Uygur Kağanlığı döneminin kağanlarınca yazdırılıp dikilmiştir. Bunların dışındaki yazıtların, Uygur dönemi yazıtları olarak değerlendirilmesinin dayanak noktası ise, yazıtlardaki Uygurlara ait olduğu düşünülen damgalardır. *Xi’an* (Karı Çor) yazıtı ise, Çin’deki Tang hanedanlığı hükümdarı Tang Dezong (779-805) tarafından yazdırılmıştır ve Tang dönemi Çincesi ve Eski Türkçe şeklinde iki dilli mezar taşıdır. Yazıtın Uygur şehzadesi adına dikildiği ifade edildiği için Uygurlara ait olduğu konusunda kuşku bulunmamaktadır. Bu nedenle Aydın, Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan yazıtlardan yalnızca *Xi’an* (Karı Çor) yazıtını çalışmasına dâhil etmiştir.

Aydın’ın yedi bölümden oluşan eserinin ilk üç bölümü *Uygur Adı*, *Tokuz Oguz* ve *On Uygur*, *Uygurlar* ve *Uygur Kağanlığı* başlıklarını taşımaktadır. Giriş mahiyetinde olan bu bölümlerde Aydın, öncelikle Uygur adıyla ilgili olarak Kâşgarlı Mahmud, Ebu’l-Gazi Bahadır Han, V. Thomsen, J. Németh, G. Clauson, J. R. Hamilton, S. Tezcan, İ. Kafesoğlu, P. B. Golden ve J. P. Roux’nun görüşlerine yer verdikten sonra, *Uygur* adının varsayılan *ud-* fiilinden geliştiği görüşünü $d > y$ gelişmesinin bu dönemde gerçekleşmesinin mümkün olmadığı gerekçesiyle reddederek *Uygur* adının, **uy-* “bağlaşmak, ittifak kurmak” fiilinden türemiş olabileceğini ifade eder. İkinci bölümde ise, *Tokuz Oguz* ve *On Uygur* problemini ele alan Aydın, bugüne kadar yapılan araştırmalarda bu meseleyle ilgili ortaya konulan görüşlere yer vermiş, ayrıca *Tokuz Oguz* adındaki *Oguz*’un etimolojisi ve hangi anlamda olduğu meselesine değinmiştir. Bununla birlikte, Dokuz Oğuz ve On Uygur boy birliklerinin tarihsel süreçleriyle ilgili olarak Çin kaynaklarındaki bilgilere ve çeşitli araştırmacıların görüşlerine değindikten sonra Jiu Tangshu’nun verdiği Dokuz Uygur boyu ile Reşidüddin’in verdiği On Uygur boyuna da yer vermiştir. *Uygurlar* ve *Uygur Kağanlığı* adını taşıyan üçüncü bölümde, Uygurların tarih sahnesine çıkışından Uygur Kağanlığının kuruluşuna ve yükselişine, Çin ile mücadelelere, Mani dininin kabulüne ve etkilerine değinen Aydın, Külüg Bilge Kagan’ın 789 yılında tahta geçmesiyle bölümü sonlandırmıştır.

Eserin *Türk Runik Harfli Uygur Yazıtları* adlı dördüncü bölümünde sırasıyla; *Tes* (Mo 11) (s. 33-37), *Tariat* (Terh) (Mo 12-13) (s. 38-48), *Şine Usu* (Mo 14) (s. 49-65), *I. Karabalgasun* (Mo 16) (s. 66-70), *Hoyto-Tamir* (Tayhar-Çuluu) (Mo 25-45) (s. 71-81), *Sevrey* (Mo 18) (s. 82), *Xi’an* (Karı Çor) (s. 83-84), *Suci* (Mo 15) (s. 85-87), *II. Karabalgasun* (Mo 17) (s. 88-89), *Arhanan* (Mo 22) (s. 90) ve *Gurvaljin-uul* (Gürbelcin) (Mo 64) (s.91) yazıtlarının metin neşirleri yapılmıştır. Bu bölümde Aydın, daha önceki eserlerinde olduğu gibi, önce yazıtlarla ilgili bilgiler vermiş, ardından satır altı metoduyla, üç satır hâlinde; ilk satırda runik metin, ikinci satırda transkripsiyonlu metin ve üçüncü satırda aktarma metin yer alacak şekilde her bir yazıtı sırasıyla ele almıştır:

çalışmalara büyük katkı sağladığı anlaşılan bu eserinden dolayı Erhan Aydın'ı kutluyoruz.

Kaynakça

AYDIN, Erhan (2011), *Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Konya: Kömen Yayınları.

AYDIN, Erhan (2018), *Uygur Yazıtları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

YILDIZ, Hüseyin (2012), “[Tanıtma] *Köktürk Harfli Uygur Bitigleri Üzerine İki Yeni Eser,*” **Dil Araştırmaları**, Sayı: 10 Bahar: 192-197.